

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

ԲԱՐՈՅԵԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԵԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԵԿԱՆ

Ե Ի

ԲԱՆԵԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵՑ

Ե . ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 11 .

1847

ՅՈՒՆԻՍԻ 1 .

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ԱՒԵԼՈՐԴԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ

Դ .

Սոս գիտութեան և արուեստի :

ՎԵՑԱԶԱՐԵԱԿ ԿԱՄ ԵՕԹԱԳՐԵԱՆՔ :

ՍԻՆՉԻՅԻ ՏՄԱՅՈՒԹԵԱՆԵ Լ ԿԱՍՏՈՂԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ԿՐ ԳՐԵՆՔ ԿՈՐ , ՎԵՐՏԱԶԱՐԵԱԿԻՆ ՎՐԱՅ ԲԱՆ ՄՐ ԶԳՐՈՒ ԵՄԻՆԻՆԻՆ ԶՈՒԳԵՅԻՆՔ . ՈՐՈՎՏԵՍԼ ԿՅԱ ԳԻՐՔՍ ՏՈՒՅԿԱԼՈՐ ԵՂԱԾ Է , Լ ԿՐԺԱՆԻ ՍԵՂՈՒԵՐ Է ԿՐԳԵԼՈՒԵԼՈՒ : ՍԼՍԻ ԿՐ ԲԱՂՃԱՅԻՆՔ ՈՐ ԿՐԺԱՆԻ ԱԼ ԸԼԼԱՐՔՆՆՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄԱՐՍԱԼԱՆԱԳ . ԹԷ Լ ՄՈՂԱՐ Լ ԽԱՐԷԿԱԿԱՆ , ԳՈՆԷ ԿԱՆՈՆԱԼՈՐ Լ ԻՄԱՆԱՂԻ ԲԱՆ ՄՐ ԸԼԼԱՐ : ԿԱՐԴԱԼՈՎ ՄԻԱՅՆ ԿԱՆ ԽՄԱԳԱՆՔ ՈՐ ՓՈՒՃ՝ ԽԱՐԷԿԱԿԱՆ Լ յԵՏԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆ ՍԳԷՍ ՄԱՐԴՈՒ ՄՐ ԳՈՐԾՔ Է . Լ ՈՂ ԿՐԺԱՆԻ ԿՐ ՍԵՂԵԻՆՔ յԻՂԱՍԿԵԼՈՒ , ԹԷ ՈՐ ԻՐԵՐԼ ԿԱՐԽԱՐԴՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐՔ ԱՆՈՒԱՆԻ ԵՂԱԾ ԶՐԼԱՐ :

ԿԱՍ ՄԱՐԴԻԿ ՎԵՐՏԱԶԱՐԵԱԿԻՆ ԱՆՈՒՆՐ ՄԻԱՅՆ ԼՍԱԾ ԵՆ , Լ ՍԵՍԱԾ ԶՐԼԱԼՈՎ՝ ՏԱՄԱՐՈՒՄ ԿՐՆԱՆ ՈՒՆԵՆԱԼ ՎՐԱՆ . Լ ՄԵՆՔ ԱԼ ԶԷԻՆՔ ՔՆՆԵՐ ,

ԹԷ ՈՐ ՄԵՐ ԱԶԳԻ ԱՍՏՈՂԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆՆՐ ՎՐԱՅ ՍԵՂԵԿՈՒԹԻՆՆ ՄՐ ՍՏԱՆԱԼՈՒ Լ ՍՏՈՒԹԻՆՆ ԱԶԳԻՆ յԱՅՏՆԵԼՈՒ ԲԱՂՃԱՆՔՐ ԶԳԱՐ ՄԱՐՔԵՐՆԻՍ : ՍԼՍԻ ՏԱՐԿ ՏԱՄԱՐՔԵՅԱՆՔ ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՆՆ ՄՐ ՍՏԱԼ , ՈՐԱԿԱ ՂԻ ԱՆՃՈՒՆՈՒԹԻՆՆ ԻՄԱՆԱՆ . ՂԻ ԲԱԳ յԱՅՍՄԱՆԷ Լ ԽԱՌՆԱԽՍՈՒԹԵՆԷ ՈՒՐԻՂ ԲԱՆ ՄՐ ԶԿԱՅ ԱՅՆ ԳՐՈՒԱԾԻՆ ՄԷՂՐ :

ՍԿԱ ԳԻՏՈՒԹԻՆՆ ՈՐ ԽՍԿՂԲԱՆԷ ԱՂԽԱՐՏԻՍ ՄԻՆԶԼ 'Ի ՎԵՐՁՐ ԵՂԱԾ Լ ԸԼԼԱՎԻՔՐ ԿՐ ԽՈՍՏԱՆԱՅ ՄԱՐԴԱՐԷԱՆԱԼ , ՍԵՏՆԵՆՔ ԹԷ ԽՆԶ ԿԱՆՈՆՆԵՐՈՎ Լ ԽՆԶ ՏՐԱՂԱՂԻ ՏԱՂԻՆՆԵՐՈՎ ԿՐՆԱՅ ԿՈՐ ԳԱՆԵԼ : ՍԿԱՅ ՄԻ՝ ԿԱՐԾԵՐ ԹԷ ՂԺՈՒԱՐԻՆ ԲԱՆ ՄՐՆ Է , ԱՅԼ ԱՄԵՆՈՒԱ ԳԻՏՈՂԱԾ Լ ԱՄԷՆ ՕՐՈՒԱՆ ԿԱՐԴԱԳԱԾ Լ ԳՐԱԾ ԳՐԵՐՆԻՍ Է ԱՅՍ ՏՐԱՂՔՆԵՐՐ ԸՆՕՂՐ : ՍԵՐ ԱՅԲՈՒՐԵՆԻՆ ԵՕԹՐ ՃԱՅՆԱԼՈՐՆԵՐՈՒՆ ԿՐ ԽՈՍՏԱՆԱՅ ԶՐՈՒԳՆԵԼ ՍՏԱԼ

տասուերկու հազար տարուան մէջ եղած և ըլլալու բաներուն գուշակութիւնը . և այս բանիս ապացոյց կ'ըսէ թէ մէկ գիրը տասուերկու հազար ճառ կը խօսի : Բայց ո՛ր էր որ 11999 վար երթար և մէկը խօսէր , որ մենք ալ լսէինք և իրեն պէս զմայլէինք :

Գրքին սկիզբը՝ երսունըվեց բաժնուած բոլորաձև մը կայ , և եօթը ձայնաւորները ամէն մէկ խորշին մէջ եօթնական անգամ կրկնուած , որուն բացատրութեանն ոչ բան մը կը հասկըցուի և ոչ բան մը կ'ելլէ . և աղիւսակին տակը կը գրէ . “ Լքամայ մինչև 'ի Սոլսէս , 'ի Սոլսիսէ մինչև 'ի Դաւիթ , 'ի Դաւթայ մինչև 'ի Վթ , 'ի Վրիտտոսէ մինչև 'ի միւսանգամ քալուստն կարէ գիտել այս եօթն գրովս , ” : Բայց աւելի զօրաւոր կ'ըլլար խօսքը թէ որ մէկ քանի գուշակութեան օրինակներ տար , կամ եղած և յայտնի մէկ քանի բան մը իբրև չեղած սեպելով՝ իւր այբուբեններով և աղիւսակով գտնէր և ապացուցանէր . ինչպէս օրէն է ամենայն գիտութեանց մէջ փորձով և օրինակով ըսածը հաստատել : Բայց ինչ կ'ըսեմ . միթէ անմտութիւնը և յիմարութիւնը փաստի կարօտ է . միթէ ինքն իրեն բաւական ապացոյց չէ :

Ինչպէս կ'երևնայ , այսպիսի փորձի մտնել չհամարձակելով , միայն խօստմունք և վեց հազարեակ գիտութեան գովեստ ընելով կ'ըսէ . “ Որ մտանէ (վեց հազարեակին մէջ) , լուսաւորի , և որ մտաւոր է և իմաստուն՝ կարգայ զսա , ” : Թեպէտ կարգացինք և մըտանք մէջը , բայց աչքերնիս խաւարեցաւ , և գրողին պէս տգէտ ելանք . զի ոչ բաւական մտաւոր էինք և ոչ իմաստուն :

Ըէ թէ միայն տգիտական են այս գրքիս մէջի հաշիւները , խառնափրնդօր՝ անիմանալի , այլ և անճոռնի արարողութիւնով լեցուն : Ուստի կ'ապրօպրէ՝ Տինգ . որ երրորդութեան անունը գրէ , ջրի կամ գինիի մէջ խառնէ և կուլ տուր և եօթը ձայնաւորներ

ըր գրէ , և անոնք ալ կուլ տուր , հրեշտակներուն և մարգարէներուն անունը գրէ , և անոնք ալ կուլ տուր . և այսպէս հրեշտակները և մարգարէները , կ'ըսէ , “ Խօսին ընդ քեզ առանց հեգոյ զանճառելի բանս՝ որ ոչ ես լսել . խօսիս դու երեսուն և վեց հազար ճառս . դուռն լուսոյ է այս , ” : Լքաւոնց պէս արեղցփեղ խօսքեր : Եւ կէ վերջը ամէն մէկ եօթը ձայնաւորները մէյմէկ հրեշտակի կը յարմարցնէ , մարգուս եօթը գործարանքներու , շաբթուան եօթը օրուան , եօթը մուրաղներուն , և այլն . և ինչ որ աշխարհքիս վրայ եօթը թուով բան կրնայ գտնուիլ՝ պիտոր յարմարցնէ :

Տգէտ հեղինակը աս գրքիս համարում տալու համար՝ այսպէս կը համարձակի գրել . “ Լյս արուեստ վեց . հազարեկին է , զոր գովեաց Լնանիա շիրակացի և ասաց , զանձ ծածկեալ է յերկրին հայոց և ակն թագուցեալ է 'ի տանն Թորգոմայ . զի մայր է սա ամենայն իմաստութե , ” : Լյս ստութիւնս բաւական չսեպելով՝ այսպէս կը լըմնցնէ գիրքը . “ Վերականութիւնս որ կոչի եօթնագրեանք , զուգեալ 'ի Դաւիթ անյաղթ փիլիսոփայէ , ” , և այլն : Որովհետեւ եօթը ձայնաւորաց վրայ հիմնած է այս խորին գիտութիւնս , ուստի ողորմելի հեղինակը քերականութեան մէկ մասը կարծեր է . այլ երանի կ'ըլլար , թէ որ քերականութեան ծանօթ ըլլալով՝ իմանար , որ թէպէտ ձայնաւորները մեծ զօրութիւն ունին ընթերցման և հնչման մէջ , այլ անկէ զատ կարողութիւն մը չունին . և ոչ երբէք սրբօյն Սերոպայ մոքէն անցած է , թէ հնարած գրերը՝ որ ազգին լուսաւորութեան պատճառ եղաւ , որ մը անմտաց և յիմարներու ձեռքը այսպիսի խաբէութեան պիտոր գործիք ըլլայ :

Հեղինակը , ինչպէս կ'երևնայ , 'ի սկզբանէ աշխարհիս վեց հազար տարուան միջոցին մարգարէութիւնը ընել խոստումնաւորով , այս գրքիս անունը

վեց հազար եակի արուեստ ալ գնել արժանի համարեր է : Այլ ուրիշ տեղ մըն ալ, ինչպէս վերը ըսինք, տասուերկու հազար տարուան մարգարէութիւն ընել կը խոստանայ . ուստի ինչ ըսել կ'ուզէ՝ կրնաս նէ իմացիր :

Ահա ասոնք են այն երեւելի գրքին մէջի եղած խորին գիտութիւնը, որ ոմանք միամիտ մարդիկ գուցէ կարդալով և բան մը չկրնալով սորվիլ, իրենց անմտութեանը կուտան . այլ ամենեւին չցաւին այս բանիս վրայ . զի ոչ ոք կարող է և ոչ կրնայ ըլլալ բան մը ըմբռնել և իմանալ : Օհ տես որ հին օրինակողին մէկն ալ, որ փոյթ տարեր է գրելու և սորվելու, ան ալ կը վկայէ ու կը խոստովանի որ բան մը չէ կրցեր հասկընալ և սորվիլ, այսպէս նշանակելով լուսանցը, թէ Ռազուլ մաշատ եղաք, և ոչինչ կալաք . մի միայն ճշմարիտ խօսքն որ բոլոր գրքին մէջ կը գտնես : Այլ որովհետեւ գրքին սկիզբէն մինչև վախճանը ստույգ լինի և խաբէութիւն է, ուստի այս ճշմարիտ խօսքս ալ չէր վայլէր հեղինակին բերանը . ինչպէս որ ալ հեղինակինը չէ :

Հատ աղէկ կ'ըլլար որ այս գիրքս Հայաստանու մէջ գործածուած կախարդութեանց անուանները և ինչպէս գործադրուիլը պատմէր . գոնէ ասով մեզի մէկ տեղեկութեան և հմտութեան նիւթ մը կ'ըլլար : Բայց միթէ խենթ և տգէտ մարդէ մը օգուտ կրնայ մի յուսացուիլ :

* *

ՆԱԽԱԳԱՀԱՐԾՈՒՄԸ Նոր ագիտութիւն մըն է՝ մեր բնական ագիտութեանը վրայ պատուաստած . բնականին պտուղն է ցաւալի խեղճութիւն, պատուաստածինը նաև զգուշի ու գիտարարութեան հիւանդութիւն :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այս աշխարհագրութիւն մէջ հարած բանի մը օտարազգի մասնիկներու վրայ : — Կոր, Այ :

ՆԱԽԱԳԻՏ է որ ինչ և իցէ լեզու մը յստակ մաքուր և ազնիւ ըսուելու համար՝ բաւական չէ որ օտարազգի բառերը դուրս ձգէ ըստ կարի, հապա պէտք է որ օտար լեզուի ոճեր կամ դարձուածքներ ալ չունենայ : Աւստի մեր աշխարհագրութեան ալ եթէ կ'ուզենք մաքրել ազնուացընել ու գրաբառին կամաց կամաց մօտեցընել, բաւական չէ միայն տաճկի կամ ուրիշ լեզուի բառ չգանցընելը, պիտի նայինք որ օտար ոճ կամ դարձուածք ալ չգործածենք : Տարակոյս չկայ որ աս աշխատանքը, այսինքն օտար լեզուի դարձուածք և ոճ չգանցընելը շատ աւելի դժուար է՝ քան թէ օտարազգի բառերէն զգուշանալը . ինչ կ'ըսեմ դժուար . անկարելի ալ է մէկէն 'ի մէկ փոխել աս մեր աշխարհագրութեան ոճը՝ թէ որ կ'ուզենք որ գրածնիս կամ խօսածնիս հասկըցուի . և սակայն ան բանն որ մէկէն չըլլար, կամաց կամաց շատ դիւրաւ կը յաջողի : Այս նիւթիս վրայ խօսքը երկընցընելը աւելորդ կը համարինք հոս տեղս . մանաւանդ որ դեռ նոր կարգացած են մեր ուսումնասէր ընթերցողքը Ռազմավիպիս փետրուար ամսուն մէջ ամբողջ կատակերգութիւն մը այնպիսի խառնափնդոր լեզուով ոճով գրուած, և անշուշտ իրենք ալ Ռաբրաբեան Ռաշադայի գեղեցիկ խորհրդածութիւնն ընելով՝ թերևս ոչ այնչափ ծիծաղած ըլլան նիւթին ծաղրականութեան, որչափ զուրցուածքին խառնակութեան վրայ, գիտնալով որ խաղին նիւթը ըստ մասին շինծու ալ է նէ՝ անոր լեզուին խառնակութիւնը ցաւալի ճշմարտու